

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1968

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΕΝΝΙΟΣ ΩΣ ΠΗΓΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Τὰ εἰς ἑλληνικὸν ἐπικὸν ἐξάμετρον «Χρονικά» (Annales) τοῦ πατρὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἐπικῆς ποιήσεως Κοῖντου Ἐννίου¹, τοῦ καταγομένου μὲν ἐκ Καλαβρίας γενομένου δὲ ρωμαίου πολίτου τὸ ἔτος 184 π.Χ., ἀποκαλύπτουν μίαν λίαν ἐνδιαφέρουσαν πλευρὰν τοῦτου εἰς τὴν ρωμαϊκὴν γραμματείαν : τὴν πλευρὰν τοῦ ἱστοριογράφου ποιητοῦ.

Τὰ «Χρονικά» ἀποτελοῦντα, ὡς καὶ ὁ τίτλος δηλοῖ, χρονικὸν τῆς ἱστορίας τῆς Ρώμης ἀπὸ Ρωμύλου μέχρι τοῦ ἔτους 181 π.Χ., ἐκυκλοφορήθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ποιητοῦ τῶν τμηματικῶς : κατ' ἀρχὰς τὰ βιβλία I - XII, καλύπτοντα τὴν περίοδον μέχρι τοῦ 196 π.Χ., εἶτα δέ, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐννίου, διαδοχικῶς τὰ βιβλία XIII - XV, ἀναφερόμενα εἰς τὴν περίοδον 195 - 189 π.Χ., καὶ τὰ βιβλία XVI - XVIII, ἀναφερόμενα εἰς τὴν περίοδον 188 - 181 π.Χ.²

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐν ἀποσπασματικῇ μορφῇ σωζομένων «Χρονικῶν», καθίσταται εὐχερῶς ἀντιληπτὸν ὅτι ὁ Ἐννιος εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ γράψῃ ἱστορίαν, ἢ ὅποια θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων τοῦ ὡς αὐθεντικὸν κείμενον³. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς διατηρήσεως εἰς τὰ «Χρονικά» πολλῶν

1. Πρὸ τοῦ Ἐννίου, ὁ μὲν Λ. Λίβιος Ἀνδρόνικος (284 - 204 π.Χ.) μετέφρασε τὴν Ὀδύσσειαν τοῦ Ὀμήρου εἰς σατούρνιον στίχον, ὁ δὲ Γν. Ναίβιος (c. 269 - 199) συνέθεσεν εἰς τὸν ἴδιον στίχον τὸ ἔργον τοῦ «Bellum Punicum» ἀμφοτέρων τῶν ἔργων ἐσώθη εἰς ἐλάχιστα ἀποσπάσματα. Οἱ Ναίβιος καὶ Ἐννιος συνέθεσαν, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐπικῆς ποιήσεως τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἱστορικὸν κείμενον ὑπὸ μορφήν ἔπους· ἀλλ' ὁ Ἐννιος, γράψας εἰς ἑλληνικὸν ἐπικὸν ἐξάμετρον καὶ διακρινόμενος διὰ τὸ ποιητικὸν τοῦ τάλαντον, ἐδημιούργησεν ἔργον τὸ ὅποσον ἐθεωρήθη μνημεῖον τοῦ ρωμαϊκοῦ λόγου.

2. Τὰ «Χρονικά», ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ V a h l e n, *Ennianae Poesis Reliquiae*, Lipsiae 1903, ἀποτελοῦνται ἐκ δέκα ὀκτῶ βιβλίων ἐν ἀποσπασματικῇ μορφῇ· ἰδὲ Βάρτσου, Ὁ Πόρρος ἐν Ἰταλίᾳ· σκοποὶ καὶ δρᾶσις αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1967, σ. 74 ἐξ.

3. Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 75 ἐξ.· πρβλ. Duckett, *Studies in Ennius*, Bryn Mawr, Pennsylvania 1915, σ. 33 ἐξ.

στοιχείων ἐκ τῶν *Annales Maximi*¹, ὡς ὁ καθορισμὸς τοῦ χρόνου διὰ τῶν ὑπατειῶν καὶ ἡ ἐκλειψὶς τοῦ ἔτους 404 π.Χ.², ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παροχῆς πληροφοριῶν ὡς αἱ περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ὀστίας³, τῆς πολιτογραφῆσεως τῶν Καμπανίων⁴ καὶ τῆς κηρύξεως τοῦ Πρώτου Καρχηδονιακοῦ πολέμου⁵.

Ἄλλὰ καὶ περιγραφαὶ ἱστορικοῦ περιεχομένου ὑποδηλοῦν πρόθεσιν γραφῆς αὐθεντικῆς ἱστορίας ὡς τοιαῦται δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Γαλατῶν κατὰ τῆς Ρώμης⁶, τῆς πρὸς πόλεμον παρασκευῆς τοῦ βασιλέως Πύρρου⁷, τῶν γεγονότων τοῦ Πρώτου Καρχηδονιακοῦ Πολέμου⁸, τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων συγκλήσεως τῶν συμμάχων πρὸ τῆς μάχης τῶν Καννῶν⁹, τῆς πορείας τοῦ Ἀντίβα πρὸς τὴν Ρώμην¹⁰, τῆς ἐνδόξου ἐπανόδου τοῦ Λιβίου¹¹, τῆς στρατολογῆσεως τοῦ Φλαμίνιου διὰ τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον¹². Πρὸς τούτοις δέ, καὶ ὁ τρόπος τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, ἡ ἔκτασις ἐκάστης ἱστορικῆς περιόδου εἰς τὰ «Χρονικά» καὶ ἡ διάταξις τῶν πληροφοριῶν ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ «Χρονικά»

1. Πρβλ. Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 75, σημ. 2.

2. στ. 163 : *nonis Iunis soli luna obstitit et nox* πρβλ. Gellius II, 28, Peter, HRRel., Cato, Frag. 77, Cicer. De Rep. 1, 16, 25 καὶ Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 29.

3. στ. 144-145 : *Ostia munita est; idem loca navibus pulchris | Munda facit; nautisque mari quacescentibus vitam* πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 25.

4. στ. 169 : *Cives Romani iunc facti sunt Campani* Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 76. Πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 31.

5. στ. 223 : *Appius indixit Karthaginensibus bellum* Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ. Πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 40.

6. στ. 164 ἐξ. : *Qua Galli furtim noctu summa arcis adorti | Moenia concubia vigilisque repente cruentant* πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 30.

7. στ. 183 κ.ἐξ. : *Proletarius publicitus scutisque feroque | Ornatur ferro, muros urbemque forumque | Excubiis curant* πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 34.

8. στ. 224 κ.ἐξ. : *Explorant Numidae totum: quatit ungula terram | Mulerat huc navem compulsam fluctibus pontus... | Denique vi magna quadrupes eques atque elephantum | Proiciunt sese... | Poeni stipendia pendunt...* πρβλ. Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ. καὶ Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 40 κ.ἐξ.

9. στ. 276 : *Marsa manus, Peligna cohors, Vestina virum vis* πρβλ. Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ.

10. στ. 297 : *ob Romam noctu legiones ducere coepit* πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 52.

11. στ. 301 : *Livius inde redit magno mactatus triumpho* πρβλ. Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ. καὶ Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 53.

12. στ. 332 ἐξ. : *Insignita fere tum milia militum octo | Duxit delectos bellum tolerare potentes* πρβλ. Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 59.

Ε.Υ.Δ. ΤΡΕΚ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὑπῆρξαν μορφή ἀξιολόγου ἱστορικοῦ καιμένου. Ἀκολουθῶν δηλονότι τὸ πρότυπον τοῦ Φαβίου Πίκτορος ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς ὕλης κατὰ περιόδους², ἀφηγεῖται εἰς τρία βιβλία τὰ τοῦ Ρωμύλου καὶ τῶν μετὰ τοῦτον ἐξ βασιλέων, εἰς ἓν βιβλίον λέγει περὶ τῶν πολέμων τοῦ Πύρρου κατὰ τῶν Ρωμαίων, διαθέτει ἀνὰ δύο βιβλία διὰ τὴν ἐξιστορήσιν τὰ τοῦ Πρώτου καὶ τοῦ Δευτέρου Καρχηδονιακῶν Πολέμων, ἐνῶ περὶ τῆς περιόδου τῶν διακοσίων περίπου ἐτῶν τῶν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ταρκυνίου γράφει συνοπτικῶς εἰς δύο μόνον βιβλία, προφανῶς διότι ἠθέλησεν, ὡς καὶ ὁ Φάβιος Πίκτωρ, νὰ ἀποφύγῃ τὴν χρησιμοποίησιν πληροφοριῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν μακρὰν ταύτην περίδον καὶ μὴ διακρινομένων δι' ἀκρίβειαν, προερχομένων δὲ ἐκ ποικίλων ἱστορημάτων τῶν διαφόρων μεγάλων οἴκων τῆς Ρώμης τῶν ἡμερῶν ἐκείνων. Ἡ σκέψις δὲ αὕτη ἀναμφιβόλως ὁδηγεῖ εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι ὁ Ἐννιος ἐμιμήθη, κατὰ τὴν σύνθεσιν τῶν «Χρονικῶν», τὴν ἀκρίβειαν ἢ ὁποία διακρίνει τοὺς πρώτους Ρωμαίους χρονογράφους³.

Ἡ ἐκτίμησις, τὴν ὁποίαν οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἔτρεφον πρὸς τὸν Ἐννιον ὡς ἱστοριογράφον, ἀποδεικνύεται πολλαπλῶς διὰ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Κικέρωνος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν διαίρεσιν τῆς «*negotiorum expositio*» εἰς *fabulam*, *historiam* καὶ *argumentum*, χρησιμοποιοεῖ ὡς παράδειγμα πρὸς διασάφησιν τοῦ ὅρου *historia* τὸν στ. 223 τῶν «Χρονικῶν» τοῦ Ἐννίου· προκειμένου δὲ νὰ χαρακτηρίσῃ ἱστορικᾶς μορφᾶς ὡς ὁ Πύρρος ἢ ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, χρησιμοποιοεῖ ὁμοίως ἀποσπάσματα ἐκ τῶν «Χρονικῶν» τοῦ αὐτοῦ Ἐννίου⁴.

Παρὰ τὴν ἐκτίμησιν ὁμοῦ τοῦ ποιητοῦ Ἐννίου ὡς ἱστορικῆς πηγῆς, τὴν συναγομένην ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Κικέρωνος, ἢ μίμησις τοῦ Ὀμήρου ἢ διαφαινομένη εἰς τοὺς στίχους τῶν «Χρονικῶν», ἀπέτελεσεν ἀφετηρίαν ἐπικρίσεως κατὰ τοῦ Ἐννίου καὶ ὑποτιμήσεως τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του⁵.

1. Περὶ τοῦ Φαβίου Πίκτορος ἰδὲ Peter, *HRRel*, 1³ (1914), σσ. LXIX, 5 καὶ 112, Leo, *Geschichte der römischen Literatur*, τ. 1 (1958), σ. 85, Beloch, *Römische Geschichte*, σ. 95, Gelzer, «Der Anfang römischer Geschichtschreibung», *Hermes*, τ. 69 (1934), σ. 46 κ.έξ.

2. Πρβλ. Duckett, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 36.

3. Ὁ αὐτός, ἐνθ. ἄνωτ.

4. Ἰδὲ Βάρτσου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 76 κ.έξ. καὶ πρβλ. Duckett, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 36 κ.έξ.

5. Ἰδὲ Zarncke, «Der Einfluss der griechischen Litteratur auf die Ent-

Δυνάμεθα βεβαίως πολλούς στίχους τῶν «Χρονικῶν» τοῦ Ἐννίου νὰ παραλληλισῶμεν πρὸς ὁμηρικούς. Οὕτως, ὁ στ. 393 τῶν «Χρονικῶν»

Horrescit telis exerecitus asper utrimque

εἶναι δυνατόν νὰ παραλληλισθῇ πρὸς τὸν στ. 339 τοῦ Ν τῆς Ἰλιάδος

ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείησιν

ὁ στ. 415 τῶν «Χρονικῶν»

Concidit, ei sonitum simul insuper arma dederunt

εἶναι δυνατόν νὰ παραλληλισθῇ πρὸς τὸν στ. 504 τοῦ Δ τῆς Ἰλιάδος

δοῦπησεν δὲ πεσῶν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ·

ὁ στ. 531 τῶν «Χρονικῶν»

Clamor ad caelum volendus per aethera vagit

εἶναι δυνατόν νὰ παραλληλισθῇ πρὸς τοὺς στ. 424 - 425 τοῦ Ρ τῆς Ἰλιάδος

*σιδήρειος δ' ὀρυμαγδὸς
χάλκεον οὐρανὸν ἴκε δι' αἰθέρος ἀτρυγέταιο·*

οἱ στ. 561 - 562 τῶν «Χρονικῶν»

*Non si, lingua loqui saperet quibus, ora decem sint,
Innumerum, ferro cor sit pectusque revinctum*

εἶναι δυνατόν νὰ παραλληλισθοῦν πρὸς τοὺς στ. 489 - 490 τοῦ Β τῆς Ἰλιάδος

*οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἴεν,
φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δὲ μοι ἦτορ ἐρείη.*

Ὅμοίως ὁ στ. 584 τῶν «Χρονικῶν»

animus cum pectore latrat

wicklung der römischen Prosa», Commentationes Ribbeckianae, Lipsiae 1888, σ. 274 κ.έξ., Hirschfeld, «Zur Camillus - Legende», Festschrift Ludwig Friedlaender, Leipzig 1895, σ. 125 κ.έξ., Soltau, Römische Geschichtschreibung, 1909, κεφ. 3, Ennius Annales, Täubler, «Camillus und Sulla», Klio, τ. 12 (1912), σ. 220· πρβλ. Pais, Storia di Roma, τ. 1², σ. 42, Duckett, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 39 κ. έξ.

είναι δυνατόν νά παραλληλισθῆ πρὸς τὸν στ. 13 τοῦ υ τῆς Ὀδυσσεΐας
*κραδίη δὲ οἱ ἔνδοσ ὑλάκτει*¹.

Ἄλλὰ καὶ οἱ λόγοι Ἀππίου Κλαυδίου τοῦ τυφλοῦ ἐνώπιον τῆς
 Συγκλήτου, στ. 202-203 τῶν «Χρονικῶν»

*«Quo vobis mentes, rectae quae stare solebant
 Ante haec, dementes sese flexere viai?»*

καὶ ὁ ἀγὼν τῶν ἀνέμων, στ. 443-445 τῶν «Χρονικῶν»

*Concurrunt veluti venti cum spiritus austri
 Impetricitor aquiloque suo cum flamine contra
 Indu mari magno fluctus extollere certant*

εἶναι δυνατόν νά παραλληλισθοῦν εὐχερῶς πρὸς τοὺς λόγους τῆς
 Ἑκάβης, τῶν στ. 201-202 τοῦ Ω τῆς Ἰλιάδος

*«ὦ μοι, πῆ δὴ τοι φρένες οἴχονθ', ἧς τὸ πάρος περ
 ἔκλευ ἐπ' ἀνθρώπους ξείνους ἠδ' οἴσιν ἀνάσσεις;*

καὶ τοὺς στ. 4-7 τοῦ Ι τῆς Ἰλιάδος

*ὡς δ' ἄνεμοι δύο πάντων ὀρίνετον ἰχθυόεντα,
 Βορρῆς καὶ Ζέφυρος, τότε Θρήκηθεν ἄητον,
 ἔλθόντ' ἑξαπίνης· ἄμυδις δέ τε κύμα κελαινὸν
 κορθόεται, πολλὸν δὲ παρῆξ ἅλα φύκος ἔχευαν*

ἀντιστοίχως².

Καὶ ἡ μὲν ἐπίδρασις τοῦ Ὀμήρου ἐπὶ τοῦ Ἐννίου εἶναι προφανής·
 ἀλλ' εἶναι ἐπίδρασις ἐμπνεύσεως, φραστικῶν στοιχείων, περιγραφι-
 κῶν προτύπων· ἐν μιᾷ λέξει, εἶναι ἐπίδρασις μορφῆς, ὄχι περιεχομέ-
 νου. Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἐννιος ἐσκηνοθέ-
 τησε γεγονότα ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν εἰλημμένων ἐκ τοῦ Ὀμή-
 ρου, καίτοι βεβαίως ἡ τοιαύτη ὁμοίότης μορφῆς εἶναι ὁμολογουμέ-
 νως δυνατόν νά δημιουργήσῃ ὑποψίας καὶ περὶ περαιτέρω δανεισμοῦ.

Ὅπως δὴ ποτε, εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὸν τέταρτον καὶ τὸν τρίτον αἰῶ-
 νας π.Χ., αἱ τυχὸν τοιαύτης φύσεως ὑποψαίαι καὶ ἐπιφυλάξεις αἰ-
 ρονται, διότι ὁ Ἐννιος, ἐρειδόμενος ἐπὶ στοιχείων ἐπισήμων, ἐπὶ τῆς

1. Ἴδὲ Skutsch, ἐν Pauly - Wissowa, λ. «Ennius», σ. 2610 κ. ἑξ.

2. Ἐν Duckett, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 40 κ. ἑξ., ἰδὲ πλείονας παραλληλισμοὺς.

προφορικής παραδόσεως αλλά και επί της ίδιας αὐτοῦ ἀντιλήψεως, γράφει ἱστορίαν ἀξιόπιστον¹. Ἐν τούτοις, τὴν προσοχὴν τοῦ ποιητοῦ - ἱστοριογράφου δὲν ἐλκύουν τὰ πολιτιστικά ἐπιτεύγματα ἢ αἱ πολιτικαὶ ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ κυρίως αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελέσματα, ἢ δόξα ἢ ἡ καταισχύνη, καθὼς καὶ αἱ ἀνθρώπιναι τύχαι. Ἡ δόξα, ἡ εὐψυχία, ἡ γενναιότης, ὁ ἄνθρωπος, συγκινοῦν τὸν ἐπικὸν ποιητὴν, ὁ ὁποῖος ὁμῶς τεκμηριώνει τοὺς στίχους του διὰ πληροφοριῶν ἱστορικῆς ἀκριβείας.

Ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιδράσεως τῶν «Χρονικῶν» ἐπὶ τῶν μεταγενεστερῶν ἱστορικῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ ἐπακριβῶς. Εἰκάζομεν βεβαίως ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν μεταγενεστερῶν ἠρύσθησαν ἐκ τοῦ Ἐννίου, ἐφ' ὅσον οὗτος ἐθεωρεῖτο σοβαρὰ ἱστορικὴ πηγὴ², ἀλλὰ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλος ὁ ἀκριβῆς προσδιορισμὸς τῆς ἐπιδράσεως. Ἡ μαρτυρουμένη εὐμενὴς διάθεσις τοῦ Κλαυδίου Κουαδριγκάρου ἔναντι τοῦ βασιλέως Πύρρου (*Quadrigrarius autem in libro tertio . . . [Pyrrum] populo Romano laudes atque gratias scripsisse captivosque omnes, quos tum habuit, vestivisse et reddidisse*³) ὁδηγεῖ εἰς τὸ εὐλογον συμπέρασμα ὅτι, ἐφ' ὅσον, ὡς εἶναι γνωστὸν, οἱ Ρωμαῖοι χρονογράφοι δὲν ἐπαινοῦν συνήθως τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ρώμης, ὁ Κλαύδιος Κουαδριγκάριος πρέπει νὰ ἠρύσθη ἐκ τοῦ Ἐννίου, ὅστις καταγόμενος ἐκ τῶν Μεσσαπίων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συνδράμει τὸν Πύρρον καὶ ἐπομένως διέκειντο πρὸς τοῦτον φιλικῶς⁴, διέκειτο ὡς ἐκ τούτου καὶ αὐτὸς εὐμενῶς πρὸς τὸν ἐξ Ἠπείρου βασιλέα⁵. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κικέρων ἠρύσθη ἐκ τοῦ χειρογράφου τῶν «Χρονικῶν» τοῦ Ἐννίου, ὁ ὁποῖος μετέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐνοϊκὴν του διάθεσιν πρὸς τὸν Πύρρον⁶, καὶ ἄλλοι

1. Ὅπωςδὴποτε, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὁ Ἐννιος ἦλθεν ἐν Καλαβρίᾳ εἰς ἐπαφὴν μὲ παλαιὸς πολεμιστὰς τῶν μαχῶν κατὰ τοῦ Πύρρου, ἐνῶ ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἀννίβα.

2. Ἴδὲ ἀνωτέρω, σ. 275.

3. Gell. 3, 8· Peter, HRRel., Cl. Quadr. 40.

4. Πρβλ. Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 42 ἐξ.

5. Ἴδὲ αὐτόθι, σ. 74 κ. ἐξ.

6. Cicer. De Officiis, 1, 38: *Poeni foedifragi, crudelis Hannibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa praeclara:*

*Nec mi aurum posco nec mi pretium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes
Ferro, non auro, vitam cernamus utrique.*

συγγραφείς από τοῦ 150 π.Χ. καὶ ἐξῆς, ὡς ὁ Κάτουλος καὶ ἄλλοι πολλοὶ ¹.

Εἶναι ἀτόχημα διὰ τὴν ἱστορίαν ὅτι τὰ «Χρονικά» διεσώθησαν μόνον κατὰ ἓν ἐλάχιστον τμήμα τῶν. Ἄλλα καὶ ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων αὐτῶν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν ἀπολεσθέντων μερῶν καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν προσφορὰν τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς ἱστορίας ².

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΒΑΡΤΣΟΣ

*Vosne velit an me regnare era, quidoe ferat Fors,
Virtute experiamur. Et hoc simul accipe dictum:
Quorum virtuti belli Fortuna pepercit,
Eorundem libertati me parcere certum est.
Dono, ducite, doque volentibus cum magnis dis.*

(Enn. Annal., στ. 194 - 201) καὶ De Amicitia, 8, 28· πρβλ. Duckett, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 48 καὶ Βάρτσου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 50 κ. ἐξ.

1. Corn. Nep., Vita Catonis, 1, 4: *ex qua (Sardinia) quaestor superiore tempore ex Africa decedens (Cato) Q. Ennium poetam deduxerat, quod non minoris aestimamus quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum*· ἰδὲ Vahlen, ἐνθ. ἀνωτ., σ. XXV κ.ἐξ., Skutsch, ἐν Pauly-Wissowa, λ. «Ennius», σ. 2613 κ.ἐξ. καὶ Duckett, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 50 κ.ἐξ.

2. Πρβλ. Skutsch, *Studia Enniana — The Annals of Quintus Ennius*, University of London, 1968, σ. 2: «... what would the historian not give for an entire copy of the *Annals*».